

Sturm László

Egy költő és egy korszak

„Valaki útravált...” – Az úton lévő és kiútkereső Ady Endre.

Szerk. Boka László, Rózsafalvi Zsuzsanna, Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, MMA Kiadó, 2019, 248 old.

■ Ady halálának századik évfordulójára jelent meg a nagyalakú album a két kísérőtanulmánnyal. A képek döntő része a nemzeti könyvtár gyűjteményében lévő Ady-ereklyéket mutatja be. A közel kétszázötven oldalas könyvből ez foglal el körülbelül százhatvan oldalt (és még a tanulmányokat is számos kép teszi levegősebbé). Láthatók itt Ady és a hozzá közelálló kéziratok, levelek, képeslapok, fényképek, dedikációk, versek és műrészletek, korabeli kötetek címlapjai, különböző dokumentumok (például Ady érettségi bizonyítványa és vasúti igazolványa).

A szűkebben vett album részt keretezi a két szerkesztő egy-egy tanulmánya. A választott témát – Ady utazásai – mindkettő valamiféle vezérfonalnak tekinti, de egyikük sem erőlteti túlzottan, s nem akarja az életmű egyetlen kulcsát találni meg benne. Tulajdonképpen két pályaképet kapunk, amelyek kiegészítik egymást. Rózsafalvi Zsuzsanna inkább az életrajz felől közelít. Ady utazásairól, lakcímeiről például sok apróságot tudhatunk meg itt. Boka László főleg a belső utakra, a költői szemlélet és a pálya alakulására összpontosít. De Rózsafalvi is eljut az átfogó értelmezéshez, és Boka sem mellőzi az életrajz adatait.

Az első tanulmány a szülőfalu és a nagyvárosok ellentétére, elvagyódás és hazatérés váltakozásaira hívja föl a figyelmet életben és életműben. Ady számára az utazás az önmegértés egyik eszköze, költői váltásai általában térváltozásokkal is kapcsolatba hozhatók. Nagyvárad, Párizs, Pest például így lesz szimbolikus értékű stádium, jóval több, mint pusztán életrajzi tény. De még a Monte-Carlóban tett látogatás is alakít a költészetén: ezután tűnnek föl a pénz-versek. Maga Ady már gyerekkorát illetően felhívja a figyelmet a lakóhelyek lényegalkotó szerepére. A költő önéletrajzából idézi a tanulmány szerzője: „Okvetlenül más lelkű ember volnék különben, ha már falun ki nem cseréltetik velem a

kálvinista iskolát a katolikussal. S ha a katolikus szerzetesi gimnázium után ismét rám nem borul egy ellenkező világ a zilahi református kollégiumban.”

Motívumvilágát is kitágítja az utazások élménye. Többek között „víg, ködbe fúlt, eladó vagy halált hozó hajók, rohanó, halálba vivő vonatok, elszabadult, futó szekerek, éjszakai kocsitak” jelzik a hatást.

Érdekesen ellentétes Párizs és Budapest Ady felfogásában. A francia fővárostól csodákat vár és kap, de később némileg beleun. Pestet kezdetben nem szereti, később viszont egyre jobban kötődik hozzá.

Rózsafalvi *Az Értől az Óceánig* című verset az adott összefüggésben mint az utazás szimbólumát értelmezi, „az úton levéssel párhuzamos szellemi gazdagodás” élményét éri benne tetten. *A hotel-szobák lakója* pedig „az állandóvá váló otthontalanság, az átmenetiség kifejeződése”. Ez utóbbi lesz az Istenhez forduló művek alaphelyzete.

Csucsá ezek után egyszerre menedék és teher, míg utolsó évében Ady élete jóformán a Veres Pálné utcai lakásra szűkül.

Az összegzésben Rózsafalvi a társadalomtörténeti hátteret hangsúlyozza. A múlt századforduló információs robbanása által vonzóvá tett újságírói pálya határozta meg eszerint Ady sorsát: „Az analízis, témát kereső, a városi tereket és annak kulturális eseményeit figyelő író attitűdjével, és a szerkesztőségi, azaz szakmai és társadalmi életritmushoz szokott napirendjével modern életstratégiát valósított meg, mely lírikusi másként látásához is alapvető jegyekkel járult hozzá.” A gyakori utazgatások szintén beleillenek ebbe az életmódba. És talán a végeredmény is: „igazi otthont nem lelt, s csak a világ és önmaga töredékességének, lehatároltságának tapasztalatát tudja rögzíteni.”

Boka ugyanide jut majd fejtegetései végén. „Eltévedés”, „kiúttalanság”, „tévútra térés” és hasonló kifejezésekkel ragadja meg a kései Ady alapérzését. Bár állandó a szülőföld hívása, nincs visszatérés a régi életformákba: „a választott és vállalt – s immár elhagyhatatlan – szerep »süllyeszti el« a hazavezető utakat”. (*Az elsüllyedt utak* és *Az eltévedt lovas* című verseket emeli ki.)

A tanulmány központi tárgya a teljesség, a „Minden” utáni sóvárgás. Az utazásban is a vágyott többet keresi a költő (ahogy talán minden utazó). Schöpflin Aladár ötletét felkapva Boka impresszionisztikus alkotónak mutatja – egy pillanatra, az írás elején – Ady olyan értelemben, hogy élénken, folyamatosan és közvetlenül, spekulációk nélkül reagál a benyomásokra. Az utazás így elsőrangú ihlet- és impresszióforrás számára. A különböző utak különböző élménycsoportjai egyben a folyamatos újrakezdésben is segítik.

A tanulmány különösen részletesen foglalkozik az 1908-as évvel. Sorsfordító időszak ez a már érett Ady életében és mű-

vészetében: „a hazai modernségviták kibontakozásának, az új irodalom intézményesedésének, Ady »kiátkozásának« és végső költői beérkezésének az éve ez, mindeközben pedig magánéleti gondoknak, a Léda-szerelem megkopásának, a kapcsolat átfordulásának, belső gyötrődéseknek, s persze az istenkeresés hangsúlyosabbá válásának is az időszaka”. Salangtalanabbá válik a nyelve is. Az utazásszimbolika szintén módosul: a büszke utazóból halálra szánt, céltalansággal küszködő utazó lesz.

Ironikus módon a *Nyugat* 1909-es Ady-száma, bár nagy elismerés a költő számára, de a régi, zsenipókokban tetzelgő művészt ünnepli, azt, akit a költő épp maga mögött akar hagyni. (És amely a költő kanonizálásának máig az alapja.) Boka arra is felhívja a figyelmet, hogy a beérkezéssel párhuzamosan Ady kételyei, belső bizonytalanságai nemhogy csökkennének, hanem egyre szorongatóbbá válnak. Talán attól félt, hogy a siker bezárja egy avult szerepbe? Vagy azt érezte át, hogy a karrier nem oldja tartósan a lényegi feszültségeket, nem teremt hidat a belső szakadások között?

A teljesség megtalálását ígéri Adynak a szerelem és (ké-sőbb) Isten. (Boka nem említi a közösséget, pedig a költő számára sokszor ez a másik kettőhöz hasonló tere lehetett a Mindenért való küzdelemnek.) Kénytelen tapasztalni: a teljesség csak pillanatokra megélhető („élet helyett órák” – terjeszti ki a szerző az ismert idézet hatókörét az egész élettanulóságra). A mindennapokban szüksége van a mámor „hitető erejére”. Művészetében pedig hol kétségbeesve, bűnbánattal, hol ironikusan, rezignáltan veszi tudomásul kudarcát. Nem mond le azonban a teljességről, de azt főleg már felfelé nézve, Istenben keresi. Istent pedig túl az életen. Illetve a szerelemben is felcsillan az új kapcsolat elején a régi esély. „Minden lehetsz” – írja Csinszkának a *Vajon milyennek láttál?* című versben. Nem ellentmondás ez, mert szerelmet, halált és Istent egynek látja. 1908-ban üzeni Ady Hatvanynak: „Áldjon meg az Isten, akiben hinni kezdek [...] Idegeidre vigyázz, de ha kedvelsz egy nőt, add oda az utolsó szálát is. Ez az egyetlen, ami az életért kárpótol s legrokonibb a Halállal, s az Istennel, kik valószínűleg – egy személy.”

Persze Istenért inkább küzd, mint betelne vele. A lehetséges Minden egyrészt csak a távolból tűnik föl. Ahogy Boka írja: „Nincs más út, mint a vágyakat s a szerelmet is csak az időből kimetszve valamilyen távlati fenségben megtartani”, és idéz a *Meg akarlak tartani*-ből („Meg akarlak tartani téged, / Ezért választom örödüd / A megszépítő messzeséget”). Másrészt a költő dinamizmusában ragadja meg a valóságot: „Az antitézisekben kibontakozó teljesség igénye így, ezektől az évektől válik költői programja tudatosan válalt, meghatározó jegyévé.”

Mindkét tanulmányíró valós tudást nyújt, termékeny ötleteket ad. Ám egy ilyen, képekkel teli könyv erős hangulatokat, főleg nosztalgiát is kelt. Egy elmúlt élet és egy elmúlt kor szelleme érinti meg az olvasót. Főleg olyan személyiség esetében, mint Ady, aki nemcsak a maga szemében volt az adott kor és magyarság megtestesülése, hanem jobbára mi is így tekintünk rá. Mondhatni, nemcsak a művei, a gesztusai is az életműhöz tartoznak.

Jelképes véletlen (véletlen?), hogy a régi országgal érget az ő élete is. (Érdekes, ebben is hozzá hasonló költő az orosz Alekszandr Blok.) Mi minden van mégis, miközben nincs már – révedezhetünk el lapozgatás közben. Ebből a révedezésből szakít ki egy mozzanat, ami először egyetlen, de durva hibának tűnt. Az album rész vége felé Európa vasúti térképe található az 1920-as évekből. Rajta az elcsatolt települések, már nem magyar néven. Az utazáshoz illik egy ilyen térkép, de ezt nem láthatta Ady, ő nem ilyen Európában utazgatott. De ha jóhiszeműek vagyunk (mért ne lennénk?), akkor szándékosnak vélhetjük a sokkhatást. Ezzel ért véget Ady kora, Magyarországa, Európája, ez következett Ady után – jelezheti a választott térkép.